

מניעת סכנה עתידית

רבים מהפוסקים ביארו, שלדעת הנודע ביהודה אין לעבור על איסורים בכדי למנוע סכנה עתידית:

שו"ת ציץ אליעזר חלק ד סימן יד:

למדנו מדברי תשובה זאת של הנודע ביהודה שסבירא ליה לדינא שאילו היה לפנינו חולה הצריך לזה היה מותר לנתח ולנוול את המת משום ספק פקוח נפש של החולה ורק בנידונו לא רצה להתיר משום שלא היה שום חולה הצריך לזה.

אולם החזון איש ביאר את דבריו באופן אחר:

חזון איש, יורה דעה סימן רח סעיף ז:

ואין החילוק בין איתא קמן לליתא קמן (בין ישנו לפנינו לאינו לפנינו). **אלא אם מצוי הדבר**. דבזמן שמתריעין עלה משום חולי מהלכת, הוי כאויבים שצרו בעיר הסמוכה לספר... כמו שאין עושין כלי זין בשבת בשעת שלום, דאם כן בטלת כל המצוות, **אלא לא מקרי ספק פיקוח נפש בדברים העתידים שאין להם כל זכר בהווה**. ובאמת שאין אנו בקיאים בעתידות, ופעמים שמה שחשבנום להצלה מתהפך לרועץ, והלכך אין דנים בשביל עתידות רחוקות.

❖ **חוה דעתך, האם ניתן להגדיר סכנה שכיחה כמציאות**

העומדת לפנינו? האם פעילות ביטחון שוטף, במצב הביטחוני

כיום, נכללת בגדר סכנה עתידית?

דומה לדברי הנודע ביהודה, כתב בעל ה'ערוך לנר':

שו"ת בנין ציון סימן קלז:

והנראה לעניות דעתי... דאף על גב דכלל בדינו דאין לך דבר עומד בפני פקוח נפש ואין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב, זה דוקא **ביש ודאי סכנת נפש לפנינו**... דאם לא כן איך מותר לירד לים ולצאת למדבר שהם מהדברים שצריכין להודות על שנצולו, ואיך מותר לכתחלה לכנס לסכנה ולעבור על ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, אלא על כרחך **כיון דבאותה שעה שהולך עדיין ליכא סכנה, הולכין אחר הרוב**.

❖ **חשוב, האם ישנו הבדל בין דברי הנודע ביהודה לדברי הבנין**

ציון?

ג. **פיקוח נפש עתידי - שיטת הרב הרצוג**

לעומת זאת, הרב הרצוג הוכיח מכמה ראשונים שגם מניעת סכנה עתידית נכללת בהיתר פיקוח נפש.

א. מבואר בגמרא שמותר לעשות מלאכה המותרת ביו"ט (כגון בישול) אף שכונתו לצורך יום אחר, אם ישנה אפשרות שתשמש לצורך אותו היום:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף מו עמוד ב:

איתמר, האופה מיום טוב לחול, רב חסדא אמר: לוקה, רבה אמר: אינו לוקה. רב חסדא אמר: לוקה, לא אמרינן 'הואיל ומיקלעי ליה אורחים - חזי ליה (לאדם)' (לא אומרים 'הואיל וייתכן שיזדמנו אורחים - אפיית הלחם ביו"ט ראוייה לו'). רבה אמר: אינו לוקה, אמרינן 'הואיל'.

וכתבו התוספות:

תוספות שם ד"ה רבה:

הקדמה:

חיי האדם קדושים הם, והתורה מצווה לשמור עליהם, גם כאשר הדבר מתנגש בקיום מרבית מצוות התורה. בגיליון זה נדון, האם הותר לחלל שבת בכדי למנוע סכנה עתידית. שאלה זו, שנשאלה כבר בדורות הקודמים, קבלה משמעות חדשה עם הקמתה של מדינת ישראל, כפי שיתבאר.

שאלה: האם מותר לחייל לבצע, תוך חילול שבת, פעילות מבצעית שמטרתה למנוע סכנה עתידית?

א. מקור הדין

נאמר במשנה:

מסכת יומא פרק ח משניות ו-ז:

ועוד אמר רבי מתיא בן חרש: החושש בגרונו מטילין לו סם בתוך פיו בשבת, מפני שהוא ספק נפשות, וכל **ספק נפשות דוחה את השבת**. מי שנפלה עליו מפולת, **ספק הוא שם ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק נכרי ספק ישראלי - מפקחין עליו את הגל** (מחלצים אותו מערימת האבנים).

בנוסף נאמר בגמרא:

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פד עמוד ב:

אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל: לא הלכו בפקוח נפש אחר הרוב.

וכן נפסק בשולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן שכט סעיפים ב-ג:

אין הולכים בפקוח נפש אחר הרוב... מי שנפלה עליו מפולת, ספק חי ספק מת, ספק הוא שם ספק אינו שם, אפילו אם תמצא לומר שהוא שם ספק עכו"ם ספק ישראלי, מפקחין עליו אף על פי שיש בו כמה ספיקות.

❖ **חוה דעתך, האם גם במקום שחשש הסכנה (או סיכוי ההצלה)**

נמוך ביותר, יותר לחלל את השבת?

ב. פיקוח נפש עתידי - שיטת המחמירים

האחרונים דנו, האם חשש מפני סכנה עתידית, מתיר לעבור על מצוות התורה.

הנודע ביהודה דן בהיתר לנתח גופת אדם שמת ממחלה, בכדי ללמוד על מחלה זו, ולסייע ברפואת חולים אחרים בעתיד:

נודע ביהודה מהדורה תניינא יורה דעה סימן רי':

ואמנם כל זה (פיקוח נפש דוחה איסורים דווקא) **ביש ספק סכנת נפשות לפנינו** כגון חולה או נפילת גל... אבל בנדון דידן אין כאן שום חולה הצריך לזה, רק שרוצים ללמוד חכמה זו **אולי יזדמן חולה שיהיה צריך לזה**, ודאי דלא דחינן משום חששא קלה זו שום איסור תורה או אפילו איסור דרבנן, שאם אתה קורא לחששא זו ספק נפשות אם כן יהיה כל מלאכת הרפואות שחיקת ובישול סמנים והכנת כלי איזמל להקזה מותר בשבת שמא יזדמן היום או בלילה חולה שיהיה צורך לזה.

❖ **הסבר, מהו העיקרון ההלכתי שעולה מתשובת הנודע ביהודה?**

אכן ראייה ברורה מהרמב"ם... ביוצאים להציל שמתחרים לחזור עם כלי זינים בלי שום שינוי שכלאחר יד, ומשמע אף ברשות הרבים ואף חוץ ל"ב מיל שלהרמב"ם (שם פכ"ז ה"א) הוא דאורייתא, והכל משום שאם לא תתיר נמצאת מכשילים לעתיד לבוא.

אולם, פוסקים רבים הסבירו שככלל לא הותרו איסורי תורה בהקשר לחזרת הלוחמים, אם לא במקום שקיים חשש מידי לחייהם. סיכם את דבריהם ה'ילקוט יוסף':

ילקוט יוסף דינים לאשה ולבת פרק לד הערה ז:

והנה מדברי הראשונים שם מבואר, שרק באופן דאם ישארו שם יש חשש של פיקוח נפש מהנכרים, בזה התירו לחזור בכלי זינים למקומם, אבל באופן שאין חשש פיקוח נפש לא התירו לחזור למקומם על ידי חילול שבת באיסור תורה... ורק באיסורים דרבנן יש להקל מטעם שלא להכשיל לעתיד לבוא.

ד. פיקוח נפש עתידי בהתנהלות מערכתית

חידוש גדול כתב הגר"ש גורן ביחס לניתוחי מתים אחר קום המדינה:

תורת הרפואה, מאמר נתיחת מתים לאור ההלכה:

גם לפי שני גדולי הפוסקים הנ"ל (הנודע ביהודה והחתם סופר), הקובעים שאין פיקוח נפש מתיר איסור אלא כשהחולה לפנינו, לדעתי יש לחדש ולומר, שאין זה אלא ברפואה של יחידים שאין הרופא העוסק במחלה זו אחראי על בריאותם של אחרים, ואין על הרופא הפרטי הנידון שום אחריות לחולים שיבואו אחריו, עליו לדאוג רק לחולה שלפניו ואין עליו אחריות לדאוג לרמה הכללית של הרפואה. אבל במדינה יהודית האחראית על בריאות התושבים במדינה כולה, ואחראית על הרמה של כל רופאי המדינה, אין לאסור... וסביר מאוד להניח, שהבדיקות שיעשו... יביאו בסופו של דבר להצלת חייהם של חולים אחרים באותה מחלה, שיתכן וכבר כעת לפנינו בבתי חולים שונים במדינה.

❖ **נסה לבאר, מה העיקרון השונה בין רופא פרטי למערכת הרפואה במדינה?**

ה. הלכה למעשה

בהתאם ליסודות ההלכתיים שהתבארו בגיליון זה, וליסודות הלכתיים נוספים שנבארו בגיליונות הבאים, נפסק בספרנו קיצור תורת המחנה:

קיצור תורת המחנה פרק לו תשובה א:

- פעילות במצבי לחימה מובהקים, והיערכות לוגיסטית לקראתה שאינה סובלת כל דיחוי, תתבצע כדרכה.
- פעילות בט"ש בגזרות 'חמות' שהסכנה שכיחה בהן (כפתיחת ציר בגיזרה הנמצאת תחת איום מטענים וטילי נ"ט, או כמרדף לאחר פיגוע), תיבחן לפרטיה בגישה הלכתית מקילה.
- פעילות בט"ש בגזרות שאין הסכנה שכיחה בהן, תיבחן לפרטיה בגישה מחמירה, ותוך מאמץ לצמצם את חילול השבת באמצעות ביצוע פעולות בשינוי וכד'.
- פעילות 'בנין הכח' לטווח זמן רחוק, הכוללת אימוני הכשרה שונים, בניית ביצורים, וייצור תחמושת ואמצעי לחימה, וכל שכן הסדרת ענייני מנהלה הכרוכים בחילול שבת, אין לבצע בשבת.
- למעשה, ההכרעה תתקבל ע"י מפקד הגיזרה, לאור עקרונות 'הפעלת הכח' שנקבעו ע"י אגף מבצעים, ומתוך גישה שקולה ורצינית לבחינת הסיכונים, יחד עם רגישות לקדושת השבת ושומריה.

ואם תאמר אי אמרינן 'הואיל' אם כן בטלת כל מלאכת שבת הואיל וראוי לחולה שיש בו סכנה, ויש לומר כיון דלא שכיח כלל לא אמרינן 'הואיל'.

❖ **לדעת התוספות, האם במקום בו מצויה סכנה נתיר לעשות מלאכות בשבת שמא יצטרכו לכך בעת סכנה?**

מדברי התוספות עולה, שהותר לחלל את השבת גם בכדי למנוע חשש סכנה עתידי. בעל ה'ברוך טעם' הסביר, שדברי התוספות מבוססים על כך ששבת 'הותרה' במקום פיקוח נפש, ואין הלכה כמותם:

עטרת חכמים סימן ד:

אמנם כבר בררתי במקום אחר שדעת התוספות דמלאכת שבת בחולה שיש בו סכנה הותרה ולא דחווה, אבל לשיטת הר"ן במסכת ביצה פרק ב'... שמאריך לברר דמלאכת יו"ט לצורך אוכל נפש הותרה לגמרי ומלאכת שבת לחולה שיש בו סכנה אינו הותרה רק דחווה, לא קשה קושיית התוספות הנ"ל. דיש לומר דלא אמרינן הואיל אלא גבי יו"ט, דאי מיקלעי ליה אורחים מתברר למפרע שלא היה שם מלאכה במה שאפה ביו"ט, דלצורך הוי כמו בחול, מה שאין כן במלאכת שבת דאף שמזדמן חולה שיש בו סכנה, אינו הותר המלאכה עבורו רק דרך דחיה, וכיון שלא הותרה לא שייך למשרי שלא לצורך חולה כלל, מטעם הואיל, וחזי לכשיהיה חולה.

אך הגר"א הרצוג ביאר את דברי התוספות גם לשיטה ששבת דחווה מפני הסכנה:

פסקים וכתבים כרך ה יורה דעה סימן קנד אות ג:

ועל כרחנו לפרשם (את התוספות) שהם תפסו לעיקר שכשם שהותרו כל איסורי תורה גם **משום ספק פיקוח נפש**, כך אם יש מקום שבו שכיחים חולים שיש בהם סכנה, ויתרו כל המלאכות שעשויה להיות בהן תועלת להצלת חולה כזה, אף שאין הדבר עוד לפנינו. וזהו הדמיון להאופה מיו"ט לחול, הואיל ואי מקלעי ליה אורחים, שיש אפשרות שכיחה שיהא בזה משום אוכל נפש, כבר הותר עכשיו מן התורה, אף בפיקוח נפש כך, שעל זה כבר אתה קורא "וחי בהם", היינו האפשרות השכיחה של הצלת נפש במלאכה זו.

בשו"ת ציץ אליעזר כתב, שלמעשה אין להסתמך על דברי התוספות, מטעם אחר:

ש"ת ציץ אליעזר חלק יח סימן יג:

אולם, כבר האריכו גדולי הפוסקים לבאר שחש ושלום לבוא להתיר מכח זה ד'הואיל' גם בשבת... הגאון החתם סופר ז"ל... השיב לו (למהר"ץ חיות) בתוקף שישמור עצמו מסברות כאלה דאם כך בכל שבת נמצא בכל עיר יולדת או מילה, ובכל שבת נאמר הואיל! ומזהירו כי היינו החדש אסור מן התורה בכל מקום ובכל זמן עיין שם.

ב. מקור נוסף לשיטתו, הביא הגר"א הרצוג מדברי הרמב"ם:

רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה כג:

וכשיצילו את אחיהן (במלחמה) מותר להן לחזור בכלי זיין שלהן למקומם בשבת **כדי שלא להכשיל לעתיד לבוא**.

הגר"א הרצוג פירש, שהותר ללוחמים לחזור, אף כאשר חזרתם כרוכה באיסורי תורה, זאת מכיון שחשש הסכנה העתידית נכלל בגדר פירוח נפש:

שם סימן קנג:

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל.
יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית. מערכת: סא"ל הרב אודי שורץ רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"פ הרב חנניה שפרן, כתיבה ועריכה: טור' ר' משה גליקשטיין.

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות:
bmlhalacha@gmail.com להצטרפות לקבוצת
ההלכה יומית לחיילים בוואצאפ וקבלת דפי 'והגית בו'
(קבוצה שקטה), סרקו את הקוד:

